

KADIZADELİLER SİVASÎLER TARTIŞMASI

REŞAT ÖNGÖREN

XVI. yüzyılda İbnü'l-Arabî'nin bazı görüşleri, sufilerin sema ve devran şeklinde zikirleri, Hz. Peygamber'in anne ve babasının ahiretteki durumu gibi konularla tasavvuf adabına dair bazı meseleler tartışılmış, XVII. yüzyıla gelindiğinde bunlara yeni konular eklenmiştir. Özellikle bu asırda "Kadızeliler" denilen vaizler zümresiyle tasavvuf ehli arasında birçok konuda çetin tartışma ve kavgalar yaşanmıştır. Adını Sultan IV. Murad dönemi vaizi Kadızade Mehmed Efendi'den (ö. 1635) alan Kadızadeliler hareketinin ilk kıvılcımları önce camilerde ve padişah meclislerinde tartışma seviyesinde ortaya çıkmıştır. Örneğin Mehmed Efendi ile dönemin tanınmış Halvetî şeyhi Abdülmecid Sivasî arasında, "Eşyanın tesbihi hâl ile mi yoksa kâl (söz) ile midir?" tartışması vaaz kürsüsünden padişah huzuruna kadar taşınmıştır. Ancak Kadızade ile Sivasî arasında cereyan eden tartışma konularının tamamı tasavvufla ilgili değildir. Aksine tasavvuf meseleleriyle birlikte bunların bir kısmı doğrudan dinî inanış ve ibadetlerle, bir kısmı da sosyal ve siyasi hayatla ilgiliydi. O dönemde cereyan eden tartışma konularını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Sufilerin sema ve devran şeklinde zikretmeleri ve musikinin caiz olup olmadığı,
2. Hızır'ın hayatta olup olmadığı,
3. Firavun'un imanla ölüp ölmediği,
4. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin kâfir sayılıp sayılmayacağı,

5. Kabir ziyaretinin caiz olup olmadığı,
6. Regaip, Berat ve Kadir gibi mübarek gecelerde cemaatle nafile namaz kılınıp kılınmayacağı,
7. Namazlardan sonra musafaha etme, el etek öpme, selam verirken eğilme gibi davranışların caiz olup olmadığı,
8. Ezan, mevlit ve Kur'an-ı Kerim'in makamla okunmasının caiz olup olmadığı,
9. Hz. Muhammed ve sahabenin isimleri geçtiği zaman "sallallahu aleyhi ve sellem" (*tasliye*) ve "radıyallahu anh" (*tarziye*) demenin meşru olup olmadığı,
10. Resul-i Ekrem'in anne ve babasının imanla vefat edip etmediği,
11. Hz. Hüseyin'in şehadetine sebep olan Yezid'e lanet edilip edilemeyeceği,
12. Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan şeyleri terk etmenin şart olup olmadığı,
13. Tütün ve kahve gibi keyif verici maddelerin kullanılmasının haram olup olmadığı,
14. Matematik, felsefe gibi akli ilimleri okumanın caiz olup olmadığı,
15. Rüşvet almanın mahiyeti ve hükmü. Kadızade Mehmed Efendi sema ve devran, akli ilimlerin tahsili, ezan, mevlit ve Kur'an'ın makamla okunması, tasliye ve tarziye, türbe ve kabir ziyareti, cemaatle nafile namaz kılınması, tütün ve kahve içilmesi, musafaha ve el etek öpme konusunda olumsuz bir tavır almış, bunların tamamını bidat ve haram saymıştır. Ayrıca Hızır'ın hayatta olmadığını, Resul-i Ekrem'in anne-babasının ve İbnü'l-Arabî'nin kâfir olduğunu, Firavun'un imanının geçersizliğini, Yezid'e lanet gerektiğini, devlet katında yapılan bazı işler karşılığında alınan paranın rüşvet değil ücret olduğunu ileri sürmüştür. Abdülmecid Sivasî ise söz konusu meselelerde genel olarak aksi yönde görüş belirtmiştir. Kadızade Mehmed

Efendi'nin vefatından sonra onun taraftarları olan bir kısım kürsü vaizleri de şer'an haram olduğu kesin delillerle sabit olmayan bazı şeylerin haramlığını iddiaya devam ettiler ve bunları yapanları küfürle suçladılar; cemaatle nafile namaz kılanlara, makamla salavat getirip na't-ı şerif okuyanlara, tasavvuf ehlinin sema ve devranına şiddetle karşı çıktılar. Kadızadeliler hareketinin ikinci safhasında liderliği, Mehmed Efendi'nin yanında yetişerek Ayasofya Camii vaizliğine kadar yükselmiş olan Üstüvânî Mehmed Efendi üstlendi. Sultan IV. Mehmed'in hocası Reyhan Ağa'nın himayesiyle Has Oda'da padişaha vaazlar veren ve "padişah şeyhi" olarak şöhret kazanan Üstüvânî Mehmed Efendi ve çevresindeki vaizler zümresi sarayda büyük nüfuz elde ettiler. Bunlar, sahip oldukları bu güçle tasavvuf ehline karşı sert tavırlarını sürdürerek cami kürsülerinden halkı tahrik ediyorlardı. Öte yandan hareketin ikinci safhasında sufilerin lideri Abdülmecid Sivasî'nin yeğeni ve halifesi Abdülahad Nuri olmuştu. Kadızadeliler sufilere karşı fikir tartışmalarında fazla başarılı olamayınca bazı olaylara sebebiyet verdiler. İlk olarak 1651'de Sadrazam Melek Ahmed Paşa'dan bir "buyruldu" alıp Demirkapı yakınlarındaki Halvetî Tekkesi'ni basarak devran eden dervişleri dağıttılar. Daha sonra bir müddet sükûnet sağlandıysa da bu defa Üstüvânî Mehmed Efendi'nin liderliğinde Şeyhülislam Bahaî Mehmed Efendi'den sema ve devranın haram olduğuna dair bir fetva aldılar. Kadızadelilerin saraydaki nüfuzu, destekçilerinin çoğunun katledildiği Çınar Vakası'na (1656 Vak'a-i Vakkıye) kadar sürdü. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretinin sekizinci günü Fatih Camii'nde müezzinler Cuma

namazı sırasında na't-ı şerif okurken Kadızadeliler bunlara engel olmak için harekete geçtiler, fakat bu teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. Daha sonra Kadızadeliler toplanarak İstanbul'da bulunan bütün tekkeleri yıkmaya, rastladıkları dervişlere "tecdid-i iman" teklif edip kabul etmeyenleri öldürmeye, hep birlikte padişaha gidip bidatları kaldırmak için izin istemeye, selatin camilerinde tek minare kalacak şekilde diğer minareleri yıkmaya karar verdiler. Ertesi gün ellerinde taşlar ve sopalarla taraftarlarını toplayarak Fatih Camii'nde bir araya geldiler. Bunun üzerine sadrazam, padişahın Kadızadelilerin katli için ferman aldı. Ancak bu ceza daha sonra sürgüne çevrildi. Kadızadeliler hareketinin 1656'da yatıştırılmasının ardından vaiz Vanî Mehmed Efendi döneminde üçüncü safha başladı. 1663'te İstanbul'a gelen Vanî Efendi, Sultan Selim Camii'nde vaaz vermeye başladı. Sultan IV. Mehmed'in himayesiyle önce padişahın, ardından Şehzade Mustafa'nın hocası oldu. Padişah ve sadrazamın üzerindeki etkisiyle saraydaki nüfuzu artan Vanî Mehmed Efendi sufilere karşı tavır aldı. 1666'da Mevlevîlerin yaptığı sema ve Halvetî dervişlerinin Kadızadeliler tarafından "tahta tepmek" olarak adlandırılan ayinleri onun etkisiyle padişah tarafından yasaklandı. Vanî Mehmed Efendi'nin karşı çıktığı diğer bir uygulama olan kabir ziyareti de 1667 yılında padişahın emriyle yasaklanmıştır.